

Висновки і подальший напрямок досліджень. Проаналізовані публікації свідчать, що наприкінці XIX століття відбувається процес становлення об'єктивних уявлень про образотворчу діяльність Т.Г.Шевченка. Графічно-малярська кобзарєва спадщина стає предметом дослідження багатьох шанувальників видатного українця і входить до кола зацікавлень науковців, які представляють аматорський період становлення мистецтвознавчої науки. Оскільки часопис «Київська старовина» одним з провідних напрямків своїх оголосив висвітлення творчості митця, це періодичне видання може трактуватись як важлива джерелознавча база у дослідженні різних аспектів шевченкознавства а також – у вивченні проблеми історичного розвитку українського мистецтвознавства як академічної наукової дисципліни.

Література

1. Вид Почаевской лавры, акварель Т.Г.Шевченка // Киевская старина - 1897. - №2. - с.347-350
2. Горленко В.Г. Шевченко – живописец и гравер / Южно-русские очерки и портреты. - К., 1898. - С.93-110.
3. Горленко В.Г. Альбом офортів Шевченка // Киевская старина. - 1891. - №6. - С.488-489.
4. Горленко В.Г. Картины, Рисунки и офорты Шевченка // Киевская старина. - 1888. - №6. - С.80-85.
5. Горленко В.Г. Иллюстрации Шевченка // Киевская старина. - 1888. - №1-3. - с.8-11.
6. Горленко В.Г. Альбомы и рисунки Шевченка в собраниях В.В.Тарновского // Киевская старина. - 1886. - №2. - С.402-410.
7. Забіна П.Я. Автографи і нові твори Т.Г.Шевченка, знайдені в Архії Департаменту поліції // Україна. - 1907. - Т.III. - С.1-19.
8. Русов А. Коллекция рисунков Т.Г.Шевченко // Киевская старина. - 1889. - №2. - С.182-190.
9. Т-ский М.Г. Шевченко и замещение кафедры живописи в Киевском университете // Україна. - 1907. - Т.I. - С.250-253.
10. Шууров Н. О рисунках Т.Г.Шевченка, исполненных по поручению Киевской Археологической комиссии в Волынской губернии // Киевская старина. - 1894. - 32. - С.318-319.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСІВ У ФАХОВУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: ІСТОРІЯ АВТОРСЬКОЇ ЛЯЛЬКИ

Балюк Л. В.

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація: У статті розглядається процес становлення авторської ляльки як важливої складової художньої творчості людини. Аналіз еволюційного розвитку авторської ляльки трактується як засіб розвитку творчих здібностей студентів художньо-графічних факультетів.

Ключові слова: авторська лялька, народні промисли, творчий задум.

Аннотация: Балюк Л. В. К проблеме внедрения спецкурсов в профессиональную подготовку учителей изобразительного искусства: история авторской куклы. В статье рассматривается процесс становления авторской куклы как значительной составляющей художественного творчества человечества. Анализ эволюционного развития авторской куклы трактуется как способ развития творческих способностей студентов художественно-графических факультетов

Ключевые слова: авторская кукла, народные промыслы, творческий замысел.

Annotation: Balyuk L. V. To the problem of introduction of the special courses in professional preparation of teachers of fine art: history of author doll as the mean of development of creative capabilities of students of artistically-graphic faculties. In the article, becoming author doll is examined as the considerable constituent of artistic creation of humanity. The analysis of evolutionary development of author doll is interpreted as method of development of creative capabilities of students of artistically-graphic faculties

Keywords: author doll, folk trades, creative project.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови української державності значно актуалізується проблема утвердження духовних, моральних, естетичних, творчих якостей особистості. Шлях до цього лежить через гуманізацію освіти, яка передбачає відмову від технократичних підходів і спрямування освітнього процесу на формування цілісної гармонійної картини світу. Призначена дитині лялька якнайкраще підтверджує нерозривність зв'язку становлення духовного світу окремої людини зі становленням людства. Зрозуміло, чому в багатьох країнах (Японії, Німеччині, Чехії, Польщі, Італії, Росії) проводять серйозні дослідження змістів та психологічних впливів національно-традиційних іграшок, зокрема ляльок. Українська лялька не менш стародавня, своєрідна й різноманітна, ніж у цих країнах. Етнічне, психологічне мистецьке значення ляльки для розуміння й розвитку ментальності, світосприйняття й світовідчуття українців неможливо перебільшити.

Щоб набути необхідний досвід роботи в реалізації творчого задуму при виготовленні авторської ляльки студентам необхідно сформувати системний підхід до роботи, де поєднується володіння техніками виготовлення ляльки, вміння цілісно створювати задуманий об'єкт, спираючись на історичні та сучасні надбання в галузі мистецтва авторської ляльки, саме вивчення історії створення ляльки, її ролі в розвитку суспільства являється важливим компонентом у творчості лялькового майстра-початківця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На жаль, фундаментальних праць щодо народної ляльки не видавалося. Першим ретельним збирачем і дослідником народної іграшки був Марко Грушевський - священник-етнограф, фольклорист.

В Україні першим солідним виданням, яке присвячене народній іграшці, зокрема ляльці, є книга доктора мистецтвознавства Олександра Найдена. Феномен народної іграшки, її багатоманітність ґрунтовно проаналізовані з точки зору її

внутрішньої побудови, пластично-образних особливостей, місцевих орнаментальних та колористичних уподобань. Її розглянуто в історичному та загальнокультурному контексті, в річищі українського та світового фольклору, з позиції її обрядових та ігрових функцій. Велику увагу приділено виховній ролі ляльки, її художньо-естетичним та образним особливостям. Науково перспективним видається введення поняття «ігрова культура» і визначення характеру зв'язків останньої із загальнокультурним контекстом. Цікавим є розкриття витоків та еволюції такої важливої іконографічної деталі, як хрест на обличчях ляльок Середньої Наддніпрянщини, дослідження образу архетипу коліски та інше.

Книга О.С.Найдена за змістом, теоретичною та практичною значущістю становить цінний внесок в українську культурологію, є гідним продовженням справи Марка Грушевського, чий пам'яті її присвячено.

На відміну від українських нечисленних видань, в Росії бурхливо розвивається лялькове мистецтво, і, як слідство, існує багато видань. Зокрема перевірених, присвячених авторській ляльці, каталоги художніх виставок авторських ляльок, існують спеціалізовані періодичні видання.

Однак ґрунтовні мистецтвознавчі дослідження та пошуки нових матеріалів та технологій не адаптовані до викладання спецкурсу з авторської ляльки на художньо-графічному факультеті.

Формулювання цілей статті. Мета статті – допомогти студентам набути необхідний досвід в роботі над авторською лялькою, системно і послідовно реалізувати свій творчий задум.

Результати досліджень. Понад тридцять п'ять століть лялька супроводжує людину, завжди залишаючись джерелом творчого натхнення. Глибоко народний і демократичний, ляльковий світ завжди викликав до себе інтерес як простого люду, так і творчої інтелігенції. Цей вид мистецтва дає змогу віднайти художні та філософські узагальнення. Лялька зовсім не виглядає дитячою забавкою. Якщо ужиткову річ можна назвати старовинною, то ляльку – стародавньою. З глибини віків прийшли до нас традиції рукотворної ляльки, обличчя якої змінювалось продовж століть, але збереглися традиційні принципи

пластичного, декоративного і символічного мислення народу, його світосприйняття, душа і психологія його уявлення про життя.

Створення речей, що становлять життєве середовище людини і, до того ж, здатні впливати на зовнішній світ, є піддрунтям формування людини-творця. Це є корінням і народної іграшки, її давнього минулого, коли дерев'яні, кременеві, глиняні фігурки виступали іпостасю глибинних архетипів етносвідомості, слугували ідолами, божествами та оберегами, були уособленням родових цінностей. У ляльки більш ніж деінде збереглися риси найстародавніших зображень. Досить згадати, наприклад, що і «палеолітичні Венери», і сучасні народні ляльки залишаються неперсифкованими символами жіночості, персонажами родини.

За часів процвітання трипільської культури на теренах України майстри виготовляли глиняні статуетки жінок, прикрашені орнаментом. Статуетки обліплювалися зернятками пшениці й випалювалися на вогнищі. Наші пращури вірили, що після виконання такого обряду засіяні ниви будуть родити краще. По завершенні цього дійства глиняні статуетки віддавали дітям для гри.

Ляльки Давнього Єгипту в 2000 р. до н.е. вирізьблювалися з тоненьких дощечок і розмальовувалися геометричними візерунками. Голову вкривали в'язкою глиняних або дерев'яних намистин.

У 5-4 ст. до н.е. відзначалися своїми глиняними й дерев'яними іграшками Греція та Рим. За свідомством давніх письменників, вже тоді були іграшки із механізмом, що заводився. При розкопуванні слов'янських поселень 6-8 ст. до н.е. археологи також знаходять фігурки з глини. В 7-8 ст. до н.е. іграшки виготовляють вже в майстернях. Декотрі з черепків дійшли й до нас на деяких зображенні ігри та іграшки. В цих розписах з'являються й зображення ляльок.

Торгувати іграшками почали фінікійці. Вони виготовляли цінні іграшки зі скла. Вони наладили централізоване постачання сувенірів, а оскільки такого слова ще не знали, тому й вважалося, що це іграшки.

Суворі римляни та елліни з дітьми не ховалися: перші ляльки були копіями дорослих, із характерними ознаками статі. Вони підходили до цього питання серйозно: ляльки красувалися у перуках із людського волосся, руки-ноги в них

рухалися не гірше за сучасних. Більшість ляльок із Греції були «жінки» - ними гралися дівчата й ставилися до них турботливо, про це свідчить напис на одному з дитячих поховань, згідно якого дівчинка заповідала свою колекцію ляльок своїй подрузі. А в Римі почали виготовляти ляльок-солдатів із воску та глини. Так 2500 років том встановилася різниця в іграшках за статтю. Коли ляльки стали «дітьми», невідомо, але можливо припустити, що спочатку ляльки-діти з'явилися як доповнення до ляльок-матусь і згодом відтіснили їх.

Середньовіччя дітей не пестило. Та й у 1560 році, судячи з шедевр фламандія Пітера Брейгеля-старшого « Дитячі ігри» ніхто особливо не турбувався про розвиток юного покоління: на картині ми бачимо, як діти граються хула-хупами, пирогами з грязюки, одяганням примітивних ляльок. Здавалося, що дитячий світ повернувся до часів неандертальців: діти знов важко працювали й дуже рано ставали дорослими, а про казкових ляльок, які стояли у вітринах, тільки мріяли. А ляльки дітлахів з нижчих класів були дуже примітивними. Жебрацька лялька була кріпенька, біленька, з круглою голівкою-цибулинкою й розкиданими, злегка опущеними «коромислом» рученятами.

Перші колекційні ляльки були дерев'яні, з головою і тулубом, зробленими з єдиного шматка дерева, і ногами, вставленими в нижню частину тулуба. Унаслідок того, що кінцівки сполучені разом для забезпечення руху, ці ляльки іноді називаються «ляльки на шарнірах».

Голова, грудна клітка, нижня частина рук і ноги дерев'яних ляльок покриті білим обпаленим гіпсом і потім пофарбовані в тілесний колір.

У 1830 року в Німеччині у великій кількості на експорт до Європи виготовлялися ляльки з пап'є-маше, відлитого за допомогою машини. Також для виготовлення голови ляльки, або плеча використовувався віск, який легко відливали у форми, причому голова і плечі відлилися разом. Віск додавав ляльці реальні риси, але був м'яким, дорогим, і з ним важко було працювати, тому пройшло багато часу, поки віск став придатним для звичайних іграшок.

У продовж XVIII століття Франція одержала репутацію країни, що виготовляла ляльки високої якості, але на початку XIX століття зіткнулася в

жорсткій конкуренції з Англією, з 1830 років з Німеччиною, що виготовляла ляльки з пап'є-маше.

У другій половині XIX століття французькі лялькарі Джамье, Голтье і Брю, почали виготовлення ляльок з бісквітного фарфору (у 1842, 1860 і 1866 роках). Високоякісні головки ляльок з бісквітного фарфору зазвичай були з великими і блискучими очима зі скла, що робило їх реальнішими. Роти ляльок закриті, вуха зазвичай з сережками, справжнє волосся або мохеровий парик з вишуканою зачіскою. Ці ляльки були красиво одягнені: у них бачили не тільки іграшки, але і моделі сучасної французької моди.

Розквіт виробництва воскових ляльок відносять до початку XIX століття. Використовувався бджолиний віск: знебарвлений кольоровий з добавками для посилення міцності. Ляльки бувають трьох типів: з твердого воску (старіші ляльки, меншого розміру і рідкісніші), відлиті з воску, і з пап'є-маше з нанесеним воском.

Основний недолік для воску, який наносили на ляльку, полягає в тому, що його тонкий шар давав усадку з різною швидкістю і таким чином піддавався утворенню тріщин, що впливало на вартість ляльки. Очі ляльки з твердого воску звичайно були намальованими або скляними, прикріпленими за допомогою воску. Більшість ляльок з відлитого воску були з скляними очима, які відкривалися і закривалися і кріпилися до внутрішньої частини голови в отвори. Парики виготовлялися з людського волосся або мохеру і кріпилися до ганчіркової основи. Іноді волосся вставлялося в маленькі прорізи в голові. Деякі ляльки з воску виготовлялися з пучком волосся, вставленим в єдиний великий проріз на верхівці.

Техніка пап'є-маше для виготовлення іграшок почала розвиток у XIX столітті. Пап'є-маше (франц. - жований папір) - маса яка легко формується. Для технології виготовлення необхідні моделі. На початку їх роль виконували форми з глини, фарфорові статуетки, іграшки із деревини, ляльки з ганчір'я, які були набиті соломом, піском. Потім виготовляли «болванки» - дерев'яні моделі.

Існували також ляльки-мотанки, вузлові, з ниток, трави, соломи, тканини та інші. Як правило, силует у них робили досить умовний. Насамперед, позначалися

голова і тулуб, причому обличчя було без деталей або з намотаним нитками хрестом. Такі ляльки давали можливість дитині не прив'язуватись до міміки ляльки. З часом, коли з'явилися ляльки з обличчям, для художників існувало правило робити для них збірний образ, ні в якому разі не копію з конкретної людини.

З ранніх років через ігри входила маленька людина у життя, через них вона дорослішала, набувала практичного досвіду. У численних народних іграшках відобразилося все: історія народу, його світогляд, традиції, деталі побуту.

Різнокольорові дрібні побутові предмети, «брякала», «торохтілки», «гремки», «бубони» були найпершими іграшками малюків. Дорослі плели торохтілки з лози, вкладали в середину камінці, горох, виготовляли з глини (у порожню середину клали камінці, насіння). «Бурдюками» називалися вим'яті і надуті міхури тварин, заповнені сухими горошинами. Найпростіші «гремки» - сухі плоди із зернятками всередині (скажімо, стручками гледичії). Взагалі будь-який предмет, з якого тим чи іншим чином можна було видобути звук, ставав іграшкою. Вже з чотирьох-п'яти років дівчатка крутили з ганчірок ляльки (їх подекуди називали «мамунками»). Їх часто робили з різноманітних природних матеріалів і плодів.

У межах кожного окремого селища, подекуди цілої місцевості, побутував свій тип ляльки - повсякденний або святковий. Засіб виготовлення, як правило, сталий вже в межах місцевості, а то й цілих ареалів, хоча є виключення. Наприклад, якщо в Харківській області ляльки були одягнені, то в Карпатах, поряд з абсолютною більшістю одягнутих, трапляються й не одягнені; в селах Черкащини, Київщини та Полтавщини серед абсолютної більшості неодягнених, трапляються частково одягнені (фартух, хустка). У зв'язку із засобом виготовлення й сам процес роботи над лялькою позначається по різному: «шити ляльку» - в Харківській області; «вертати ляльку» або «в'язати ляльку» (в розумінні зав'язування, перев'язування) - в Черкаській, Київській, Полтавській; «робити ляльку» - в Карпатах.

Якщо зовнішній вигляд ляльки (надбання порівняно недавнього часу) багато в чому залежить від індивідуального смаку й вміння автора та зберігає єдність лише в межах окремих селищ, то засіб виготовлення охоплює вже цілі місцевості. А ось

внутрішня основа, як найдавніший за часом колективний фактор, є притаманною для великих ареалів та зон.

В селах за середньою течією Дніпра в ареалі, який охоплює Київщину, Черкащину та Полтавщину, на річках Рось, Тясмин, Золотоніжка внутрішня основа ляльок - святкових і буденних, неодягнених і частково одягнених - одна й таж сама. Шмат білої тканини або хустки затовкують ганчір'ям та зав'язують. Виходить голівка - виключно об'ємна частина ляльки, її основа. Далі голова перетягується хрест-навхрест чорними або кольоровими нитками. Іноді обличчя залишається «порожнім», без хреста та яких не будь інших рис. Ляльки з вузловою внутрішньою основою в своїй більшості не мають тулуба й, відповідно, рук і ніг.

«Вузлові» ляльки або ляльки-голови, у своїй більшості святкові. Голова з волоссям із коноплі, яке затемнене сажею, прикрашається святковою, обрядовою прикрасою нареченої - вінок, «маяки», «волочки». В буденних ляльок-матусь з дітьми-ляльками, які прив'язані до грудей, на голові хустки, обличчя з хрестами із ниток, «одяг» із тканини спокійних, буденних тонів.

Ляльки із селища Золотоніжка (Полтавське лівобережжя Дніпра) мають особливу прикрасу на голові, їх вигляд особливо архаїчний, і можливо, ми маємо справу з неймовірним випадком збереження обрядових ляльок.

Внутрішня основа народних ляльок Дніпропетровської області - шмат білої тканини, який натовканий ганчір'ям і залитий у вигляді балону, який потім перетягується шпагатом або суворими нитками так, щоб виділити голову, груди, талію, нижню частину тулуба. Одяг, звичайний, буденний та святковий, має особливий крій та шиться за місцевими традиціями. Ніг у цих ляльок немає (вони стоять на твердій основі), але в багатьох випадках мають пришиті руки.

Основою багатьох ляльок Карпатських сіл слугує дерев'яна фігурка. Вона об'ємна, виточується з цілого шматка деревини; далі до тулуба кріпляться руки - дерев'яні або скатані з тканини. В Карпатах ляльки з дерев'яною фігуркою як основою одягаються в точну копію гупульського святкового костюму, іноді старовинного, це коли фігурка використовується як своєрідний шаблон.

Не дивлячись на зовнішні статуарні й іконографічні розбіжності всі ляльки-основи походять від загального «магічного» прашура.

Для виготовлення іграшок-ляльок наші предки використовували такі матеріали: глину, дерево, тканину, шкіру, тісто, природні матеріали, папір. Народні промисли з виготовлення ляльок існують і донині. Використовуються як традиційні матеріали, так і новітні (гума, пластмаса, синтетичні матеріали).

Сучасна авторська лялька – унікальний вид рукотворного мистецтва, тому що завжди може бути тільки в одному примірнику. За останні роки лялька стала невід'ємним акцентом сучасного дизайну інтер'єру. Створення авторської ляльки базується на володінні, перш за все, комплексом знань зі скульптури та пластичної анатомії, основ кольорознавства, образотворчої грамоти, історії мистецтва, зокрема історії костюму, що відповідає комплексній підготовці студентів художньо-графічних факультетів, які мають бажання працювати саме в цьому напрямку.

У будь-якій справі найцікавіше починається тоді, коли пройдений початковий ознайомлювальний етап. Коли освоєні фундаментальні прийоми і зрозуміла термінологія, коли вже є досвід перших самостійних експериментів. Адже тільки після цього починається період свідомого входження в ремесло, освоєння його тонкощів до такого ступеня, що їх перестасш помічати, повністю віддаючись внутрішньому змісту і сенсу виконуваної роботи. Так художник-лялькар, що спробував своїми руками зліпити або зшити декілька робіт, зовсім інакше сприймає лялькове мистецтво. Він вже бачить в роботах великих майстрів не тільки глибину і силу втіленого в ляльці образу, але і копітку, філігранну, унікальну авторську роботу. Він вже розуміє, що за легкістю і відчуттям гармонії, яка властива лялькам майстрів, стоїть колосальна праця і індивідуальні творчі відкриття. Художник, що зробив сам декілька ляльок, знає, про що запитати майстра, він вже зрозуміє відповідь і навіть спробує застосувати її по-своєму, доповнивши або видозмінивши. Він вчиться, прагнучи розшифрувати творчі знахідки і секрети. Але не копіює сліпо, а шукає в близькому до свого розуміння лялькового мистецтва ключ до власного стилю і авторського почерку.

Висновки. Отже, лялька є одним з вагомих критеріїв давності та своєрідності національної культури. Вона зберігає ті сюжетні, пластичні та образні фактори, які вже втрачено в інших видах народного мистецтва. Тому залучення до суспільно-культурного, інтелектуально-мистецького обігу такого важливого чинника як народна іграшка, зокрема - лялька, конче позначається на стані культурного самовідчуття суспільства, на характері формування національної самосвідомості, зрештою на результатах духовно-морального та художньо-естетичного виховання студентів художньо-графічних факультетів. Успішне виконання художньої авторської ляльки можливе за умов синтезу набутих студентами навичок в області народознавства, історії мистецтва, композиції, специфічних технік виготовлення ляльок, що дозволяє втілювати у життя їх творчі задуми.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Результати досліджень можуть бути використані при розробці навчальних програм, спецкурсів, індивідуальній роботі з фахових дисциплін на художньо-графічних факультетах педагогічних вузів.

Література

1. Антикваріат. Справочник колекціонера. Пер. с англ. И.Е.Юрєвич. - М: ООО Ас-трей. - 2003. - 304с. : ил.
2. Горобець І. Твої іграшки. - К. Веселка. - 1970. - 32с.
3. Дайн Г. Как безбывшими летели, красилась, отделяли вышивки // Декоративное искусство. - 1987. - №12. - С.44-45.
4. Мельничук Ю. Ляльки в народному вбранні. // Народне мистецтво. - 2004. - №3 -4. - С.48-51.
5. Пайдаш А. Люди и куклы. // Декоративное искусство. - 1987. - №5. С.37-39.
6. Образцов С. Моя куклашера. - М. Детская литература. - 1990. - 79с.
7. Орлова Т. Символи та образи крізь віки. // Народне мистецтво. - 2000. - №1-2. - С.

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УЧНЯМИ «ОСНОВ ЕСТЕТИКИ».

Батрак С.А., Ковальська О.В.

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядаються окремі елементи процесу формування естетичних понять на уроках естетики в школі; проблеми в засвоєнні естетичної термінології учнями школи, закономірності і критерії оцінювання знань, значення між предметних зв'язків, завдання вчителя на певних етапах; подається історична реконструкція поняття «форма» за В.Татаркевичем.

Ключові слова. формування понять, закономірності формування понять, критерії засвоєння понять.

Анотация. Ковальская Е.В. Формирование эстетических понятий в процессе изучения учениками «Основ эстетики». В статье рассматриваются некоторые элементы процесса формирования эстетических понятий на уроках эстетики в школе; проблемы в освоении эстетической терминологией учащимися школы, закономерности и критерии оценивания знаний, значение меж предметных связей, задачи учителя на определенных этапах; подана историческая реконструкция понятия «форма» по В.Татаркевичу.